

VUKAŠIN KARANOVIĆ

MOSLAVAČKI
PARTIZANSKI
ODRED

1941-1945.

VUKAŠIN KARANVIĆ

**MOSLAVAČKI PARTIZANSKI
ODRED**

1941 -1945.

KUINA, 1981.

REDAKCIJSKI ODBOR

Pavle Mrvoš (predsjednik) Pavle Birač, Tomo Buden-Hitri, Božo Kušec,
Đuro Kuzmić, Marijan Lačan-Lazo, Stanko Leš-Danko, Andrija Lustig-
Dado, Marko Nježić, Đuro Pazdrijan i Branko Sruk

UREDNIK

Dr Pero Nasakanda

RECENZENTI

Dr Pero Nasakanda i Dr Josip Sruk

LEKTOR

Živko Vnuk

LIKOVNA OPREMA

Akademski slikar Ivan Milat

IZDAVAČ

Skupština općine Kutina i Općinski odbor SUBNOR-a Kutina

TISAK

Narodna tiskara i knjigovežnica — Kutina

(ficedgovac

O razvoju NOB-a u Moslavini do sada je nedovoljno pisano, pa i u historio-grafskim radovima koji obuhvaćaju šire područje. Ovom dijelu sjeverne Hrvatske ne pridaje se značenje i doprinos koji je taj kraj dao narodnooslobodilačkoj borbi. Monografija »Moslavački partizanski odred«, koja ima i neke karakteristike zbornika o narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji kao cjelini u Moslavini, najvećim će dijelom upotpuniti tu prazninu.

Već u uvodu, koji je opće poznat a ipak nezaobilazan, autor je u malo riječi sažeo korisne, zanimljive i za razumijevanje nastanka Odreda neophodne podatke. To se naročito odnosi na one podatke koji svjedoče o posebnosti prilika na tom području, kako prije rata, tako i u pripremi i za cijelo vrijeme narodnooslobodilačke borbe.

Vukašin Karanović prati razvoj Moslavačkog partizanskog odreda od prvih akcija Komunističke partije na podizanju oružanog ustanka, formiranju prvih partizanskih grupa, zatim Odreda i kronološkim redom niže brojne akcije ove jedinice, bilo samostalne ili u suradnji s drugim jedinicama – sve do oslobođenja. Djelo je rezultat autorova dugogodišnjeg mukotrpnog rada na prikupljanju i obradi povijesne građe, a zatim konzultiranja velikog broja neposrednih učesnika najznačajnijih događaja nastanka i borbenog puta Odreda. Takav rad, uz činjenicu da je i sam autor nosilac partizanske spomenice 1941, dakle aktivni sudionik NOP-a u Moslavini od njegovih prvih dana i neposredni učesnik mnogih dramatičnih okršaja i epizoda Odreda, omogućuje mu da tehnikom mozaika uspješno ugrađuje brojne detalje u cjelinu rasta i uzrasta Moslavačkog odreda. U svemu tome prisutno je i autorovo vlastito viđenje i ocjena svih činjenica značajnih za ostvarivanje zadatka Moslavačkog partizanskog odreda. Rad je temeljen na izvornoj građi, ali nije opterećen formalizmom i znanstvenom aparaturom, napisan je živim stilom i osobnim tonom kazivanja, pa unatoč mnoštvu činjenica, koje će preživjele borbe podsjetiti na najznačajnije stranice njihova života, svoje će čitaocima naći i među mladima kojima je blizak samoprijegor i heroizam učesnika narodnooslobodilačke borbe.

Na razmeđu povijesnog kazivanja i feljtonističkog prikazivanja, u nizanju akcija i svestranoj obradi, susrećemo se i s borcima, komandirima, komandantima, partijskim aktivistima i s njihovim unutrašnjim dilemama i dramama, pa se stranice ove knjige doimaju i kao dijalog s onima kojih više nema, a kojima je sloboda i bolja budućnost naših naroda bio jedini i tako velik cilj da nisu žalili ni svoje živote samo da se ostvari. To je ujedno i inspiracija i putokaz generacijama koje će narodnooslobodilačku borbu Moslavine upoznati sa stranica ove knjige.

Neposredno sam učestvovao u pokretanju ustanka u Moslavini, osobito u garešničkom dijelu čija je partijska organizacija tada ulazila u sastav OK KPH Bjelovar, za koju sam bio zadužen prema odluci CK KPH. Nakon poznatih sastanaka CK KPJ i CK KPH u Zagrebu u prvoj polovici travnja, kojima sam prisustvovao, krenuo sam na područje sjeveroistočne Hrvatske. U toku lipnja i srpnja 1941. godine, zajedno s Kasimom Čehajićem-Turčinom, tada sekretarom OK KPH Bjelovar održao sam nekoliko sastanaka s cijelim KK KPH Garešnica ili s njegovim dijelom. Nakon provedenih priprema 23. srpnja 1941. godine u malom gaju zvanom Carev Jarak, tik kraj Garešnice, upoznao sam KK KPH Garešnica s vojnopolitičkom situacijom i odlukom CK KPJ od 4. srpnja o pokretanju oružane borbe. Tada je odlučeno da se na kotaru Garešnica formira partizanski odred od članova KK Garešnice i Ivanjske. Za rukovodioca odreda određen je Kasim Čehajić. Održana su uskoro još dva sastanka jer se kod dijela članova KK KPH Garešnica pokazalo izvjesno kolebanje, a u prvi partizanski odred, formiran u selu Gornja šušnjara 4. kolovoza 1941, otišla su s ovog kotara umjesto desetak samo dva borca: Tomo Buden i Ivan Bobinac. Uskoro su navedeni drugovi došli k meni u »Jamu« i obavijestili me o razbijanju jedinice kod sela Carevdara. Postalo mi je jasno da us-

pješnog razvoja ustanka na tom području ne može biti dok se s osloncem na selo ne stvore organizacije NOP-a kao pretpostavka oružanog ustanka. Takvu ocjenu potvrdilo je i razbijanje Zagrebačkog i Bjelovarskog partizanskog odreda. Stvaranjem organizacija NOF-a pod raznim nazivima stvarano je uporište NOP-a koje je omogućilo postupan ali stabilan i uspješan razvoj oružanog ustanka u Moslavini. Pošto sam često dolazio u svoju stalnu bazu »Jamu«, inzistirao sam da uhapšeni članovi KK KPH Garešnica što prije bjekstvom izidu iz zatvora i krenu u partizane. Do ponovnog formiranja garešničke partizanske grupe od 15 boraca dolazi potkraj studenog i ona se 21. prosinca spaja s isto tolikom čazmanskom grupom kade je oformljen jedinstveni Moslavački partizanski odred. Ovaj odred održao se u Moslavačkoj gori za čitavo vrijeme NOB-a, uspješno izvršavajući svoju ulogu i zadatke. Kroz Odred je prošlo više hiljada boraca iz Moslavine, sjeverne i sjeverozapadne Hrvatske, posebno iz Zagreba, Siska, Bjelovara i drugih gradova. Kroz čitavo vrijeme postojanja Odreda, Partija je imala situaciju u svojim rukama i bila je pokretačka snaga njegove cjelokupne vojno-političke aktivnosti.

Dr Pavle Gregorić-Brzi

(Rijec autoca

Povodom dana komune Kutine 4. maja i proslave domicila MPO 1974. godine, donijeta je odluka da se priđe prikupljanju historijske građe i pisanju knjige.

Nakon višegodišnjeg rada na prikupljanju dokumenata i podataka, moglo se pristupiti pisanju. Bilo je nužno obaviti razgovore sa više od stotine drugova boraca i rukovodilaca, koji su bili u MPO. Najviše dokumenata pronašao sam u vojno-istorijskom institutu u Beogradu. Veliku pomoć su mi pružili drugovi iz instituta osobito puk. Vinko Branjica, Nikola Siavica i puk. Pašalić. Koristio sam materijale Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Muzeja Revolucije u Zagrebu i Kutini, te arhiva i muzeja u Bjelovaru.

Nije bilo moguće razrađivati detaljnije neke događaje, niti spomenuti mnoge znane i neznanе borce i starješine, kako zbog nepostojanja dokumenata, tako i zbog prostora. Osnovna tema je MPO kao partizanski Odred u ovom dijelu zemlje, njegova uloga, mjesto i zadaci u sklopu NOB-e i revolucije.

Knjiga o Moslavačkom partizanskom odred u napisana je na osnovu naših i neprijateljskih dokumenata. Tamo gdje nije bilo dokumenata, a trebalo je bolje osvijetliti pojedine događaje, veliku su pomoć dali starješine i borci Odreda svojim kazivanjima. Zahvaljujem svim drugaricama i drugovima koji su dali svoj prilog da se napiše ova knjiga. Zahvaljujem prije svega Tomi Budenu-Hitrom, Marijanu Cvetkoviću, Vjekoslavu Janiću-Capi, Nikoli Sušnjaru-Geni, Andriji Lustigu-Dadi, Stjepanu Barilić-Vagi, Anti Bušljeta-Buši, Boži Kušec, Stanku Leš-Danku, Ankici Kežman-Veseloj, Pavlu Mrvošu, Zvonku Pregaj, Boži Roje, Marijanu Lačanu-Lazi, Đuri Kuzmiću, Dragi Brezinščaku i drugima, te dr profesor u Peri Nasakandi, dr profesor u Josipu Sruk i novinaru Živku Vnuku.

Posebno se zahvaljujem Skupštini općine Kutina, OOSUBNOR-a, Komitetu OK SKH, OK SSRN i drugim DPO i pojedincima.

Nastanak, razvoj i borbena djelovanja MPO-a data su na osnovu političke linije KPJ i koncepcije vođenja NOR-a. Mjesto, uloga i zadaci Odreda vide se jasno u svim fazama borbe.

Knjiga je koncipirana tako da posluži kao prilog historiji NOB-e i socijalističke revolucije u ovom dijelu naše zemlje. Namijenjena je prije svega mladima, borcima NOR-a, rezervnim vojnim starješinama, školama s ciljem da se otme od zaborava jedan naš PO, borci i narod ovoga kraja i njihov doprinos NOB-i. U knjizi ima dosta iskustava iz vođenja borbe partizanskih jedinica, koja se mogu koristiti u primjeni koncepcije ONO i DSZ.

MPO je jedan od manjeg broja PO kod nas, koji je postojao od 1941 – 1945. godine. On je jedan od onih naših Odreda koji neprijatelj nikada nije uspio razbiti i uništiti, što pokazuje veliku žilavost, borbenu vrijednost, gipko i uspješno komandiranje. S druge strane to je dokaz da je naša Partija uspješno organizirala i rukovodila NOP-om i oružanom borbom i na prostoru Moslavine.

Uvjeti u kojima je nastao i borio se MPO, bili su veoma složeni i teški. Neprijatelj je posvećivao punu pažnju ovom prostoru, posebno u drugoj polovini rata. Iz teksta, šema i dokumenata vidljivo je kakve snage ima neprijatelj na prostoru sjevero-zapadne Hrvatske i Moslavine. Nije bilo lako, ali borilo se, ginulo i pobijedito.

O MOSLAVINI

Pojam: Kao naseljeno mjesto koje se nalazilo nešto sjeveroistočnije od današnje Popovače, Moslavina se pominje još negdje u 10. stoljeću. Ime mjesta nastalo je po nekom Moislavu.¹⁾ Kasnije, od 12 — 14. stoljeća to je veći feudalni posjed Moslavina koji obuhvaća šire područje Lonjskog Polja od rijeke Česme, Črneca, Save, Odre, s. Osekova i Jelen-Grada. Među vlasnicima pominje se knez Makarije. Popovača kao veće naseljeno mjesto postaje kasnije sjedište feudalaca, a u novije vrijeme općinski centar. Iako je Moslavina kao naselje davno nastala, pod tim imenom ostao je naziv za željezničku stanicu Moslavina — Popovača sve do danas. Osim toga, nisko gorje nosi naziv Moslavačka gora za čitav kompleks. Inače ima perioda kada se pretežno upotrebljavaju nazivi Garjevica i Garić planina, ali u cjelini Moslavačka gora je dominantan naziv. Kao zemljišna prostorija, pod Moslavinom je do NOR-a smatran širi rejon Popovače s poznatim vinogorjem i grupom sela (10—15 sela).

Moslavina u NOR-u: Radi lakšeg razumijevanja razvoja NOB-a i djelovanja Moslavačkog partizanskog odreda (u daljem tekstu: MPO), evo nekih podataka o Moslavini koja je sada sasvim nešto drugo, jer se pod tim pojmom razumijeva šira teritorija gdje su NOP i NOB doživjeli snažan razvitak i neke svoje osobitosti. U toku NOB-a Moslavina je obuhvaćala relativno široko područje. Na sjeveru granica je išla od mosta na r. Česmi (Čazmi) kod s. Pavlovca, a zatim rijekom Česmom do s. Blatnice i dalje linijom: s. Srpska Kapela — s. Zabrdje: granica je na zapadu u grubom potezu vodila od s. Zabrdja, preko s. Prečeca i Oborova, te s. Turopolja, Ogulinca, Letovanića; na jugu r. Kupom od s. Letovanića — Siska — r. Save do ušća r. Lonje u Savu. Istočna granica bila je na r. Ilovi do s. Velikih Zdenaca, a dalje putem na sjever do s. Pavlovca.

Ova teritorija obuhvaćala je oko 3.000 km², što nije malo s obzirom na njezin vojno-geografsko-operativni značaj i položaj. U »ratnu« Moslavinu ulazili su tadašnji kotari Garešnica, Čazma i Kutina u cjelini, te veći dio kotara Sisak, kao i dijelovi kotara Dugo Selo i Vrbovec.

Stvaranjem operativnih zona²⁾ Moslavina je ušla u sastav II OZ i činila njen jugoistočni dio. Iako je jedno vrijeme 1942. i početkom 1943. i Štab III OZ naređivao rukovodstvima i štabovima, Moslavina je ostala u sastavu II OZ do siječnja 1944, a poslije operativno pod komandom Štaba X korpusa NOVJ zagrebačkog, odnosno u sastavu Zagrebačke oblasti koju čini sjeverozapadna Hrvatska.

¹⁾ Samo ime Moslavina nastalo je po nekom Moislavu (prof. Pavičić, Zbornik Moslavine, str. 44 — 45)-

²⁾ Operativna zona u daljem tekstu OZ. Čitava teritorija Hrvatske podijeljena je na pet OZ radi bolje organizacije rukovođenja i komandiranja.

Podjela ove teritorije na kotarske komitete KPH, OK KPH Bjelovar, Sisak, Virovitica i zatim Čazma, odnosno Moslavina, u početku NOR-a bila je različita sve do sredine 1942. Zbog toga neka pitanja, pojmove područja, jedinice i drugo valja uzeti uvjetno bez strogih granica preciziranja i si. To znači, ne treba se kruto držati teritorijalne podjele i naziva pri razmatranju NOB-a na pojedinim područjima i u raznim fazama razvoja.

Budući da ne raspoložemo točnim demografskim podacima, uzet ćemo samo neke osnovne ocjene koje će ipak poslužiti svrsi. Broj stanovnika na teritoriji Moslavine kretao se uoči rata od 180.000 — 190.000 ljudi, što nije malen ljudski potencijal.

Sastav stanovništva je višenacionalan. Golemu većinu čine Hrvati, zatim dolaze Srbi, a od narodnosti su najbrojniji Česi, Mađari pa Nijemci. Na svim kotarima stanovništvo je u osnovi mješovito, u svakom selu ima po nekoliko kuća (ili desetak kuća u većim selima) pripadnika naroda i narodnosti osim Hrvata. Pored toga u pojedinim kotarima bilo je naseljenih mjesta koja su pretežno nastanjivali Česi, Mađari, Nijemci, Talijani itd. Npr., Hrastovac kod Garešnice (Nijemci), Katoličko Selište — Ludina (Česi) i Ciglenica (Talijani) na kutinskom kotaru. Slično je i s Romima, kojih ima još tada grupiranih u posebnim naseljima, dijelovima naselja ili grupama kuća u selima, ili su pak nomadi.

U svim kotarima, kotarskim i općinskim centrima pa i većim selima mnoge trgovine su imali Židovi, koji će pored komunista 1941. godine biti prve žrtve fašističkog progona i terora. Najviše stanovnika bilo je u kotarima Čazma, Kutina i u onom dijelu kotara Sisak koji je u toku rata pripao Moslavini.

Struktura stanovništva u cjelini:

— osnovnu masu sačinjavali su seljaci, 75 — 80%, zavisno od situacije u kotaru. Sisak je imao najviše radnika, slijedi Čazma i ostali,

— industrijski su radnici, s obzirom na ukupan broj, sačinjavali glavninu, a među njima posebnu kategoriju predstavljali su šumski radnici,

— dolaze radnici kod privatnih obrtnika, obrtnici i službenici, kao posebna kategorija, te oni u organima vlasti i službama.

Stručna sprema bila je slaba jer je golema većina odraslog stanovništva imala samo osnovnu školu. Velik broj bio je nepismen. Od dijela sa školskom spremom najviše je sa srednjom stručnom spremom (učitelji, službenici u općini i kotarskim upravama, šumarstvu itd.). S višom i visokom stručnom spremom bilo je vrlo malo ljudi, u nekim kotarima svega 10—15.

Znači da je na prostoru ratne Moslavine bilo gotovo 200.000 stanovnika, od kojih većina čine Hrvati, zatim su najbrojniji Srbi pa ostali. Radnika je relativno malo, osnovnu masu naroda čine seljaci, inteligencija je malobrojna. Zanatstvo i sitni prerađivački pogoni razvijeniji su tamo gdje je zaposlen veći dio radnika. Sve to valja imati u vidu kada se razmatraju opći i posebni uvjeti nastanka i razvoja NOP-a u ovom dijelu zemlje.

DRUŠTVENO-EKONOMSKE I POLITIČKE PRILIKE UOČI RATA 1941. GODINE

Neke opće karakteristike ekonomike u Moslavini.

Najrazvijenija industrija bila je u Sisku, koji pored rafinerije nafte ima »Segestiku«, »Tanin« i čitav niz drugih tvornica, razvijenu trgovinu, riječno brodarstvo i drugo. Stoga ima i najviše radnika, koji su organizirani, jaku organizaciju KP i napredni pokret. Inače Sisak treba smatrati centrom, važnom raskrslanicom putova i uvjetno moslavačkim, jer je istovremeno i banijski i zagrebački u određenom pogledu. Napominjem to zbog toga ne da bismo kruto shvatili ulogu i pripadnost Siska kao grada u NOB-u, jer je Sisak dao velik doprinos ravoju NOB-a u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, kao i na Baniji i šire.

Po značenju i broju radnika slijedi šumarstvo kao grana koja je radila pretežno za izvoz. »Našička« DD i »Nihag« DD eksploatirali su šume u Moslavačkoj gori sa 1000 — 1500 radnika u punoj sezoni. Bilo je i manjih privatnih poduzeća s pilanama koje su zapošljavale 5 — 10 pa i 30 radnika. Šumarije su činile poseban sektor, slijede tzv. šumske imovine i, na kraju, seoske zajednice i privatni vlasnici šuma. Šumarstvo je bilo značajno i po tome što su se prvi politički kontakti seljaka s radničkom klasom odvijali preko šumskih radnika. Mnogi su radnici iz Dalmacije, Bosne, Like, Gorskog kotara i drugih krajeva, radeći u Moslavačkoj gori više godina, napokon tu i ostali, zasnovali porodicu ili se nastanili na obodu gorja. Oni su se našli pod snažnim utjecajem Komunističke partije, pa su iz te sredine izišli prvi borci Moslavačkog partizanskog odreda i velik broj pristalica NOP-a.

Pored relativno povoljnih prirodnih uvjeta za razvoj, pretežan broj stanovnika je siromašan, a 1/3 je jako siromašna mahom bez posla, gola, bosa i neishranjena. Nadnice radnika bile su vrlo niske, a izrabljivanje, maltretiranje i progoni svakodnevna pojava. Uvjeti rada bili su izvanredno teški, osobito u pogledu smještaja, ishrane i higijene. Ove ocjene vrijede i za veći dio radnika kod obrtnika, jer su vlasnici težili da što manje plate, prisiljavajući radnika da radi 12 i više sati dnevno. Istovremeno su izbjegavali da ih socijalno osiguraju. Zbog toga radnici i danas nose posljedice pri dokazivanju radnoga staža.

Poseban vid eksploatacije siromašnih seljaka sprovodili su jači srednjaci i bogatiji seljaci koji su uz jeftinu radnu snagu razvijali svoja gospodarstva. U svakom selu bilo je nekoliko »slugu« kod imućnijih seljaka, koji su zapravo radili od »jutra do sutra«, za komad kruha i nešto odjeće. Zadrugarstvo je bilo slabo razvijeno, osim u Čazmi i nekim drugim mjestima. Bogati seljaci i obrtnici bili su u pravilu oslonac buržoazije i kapitalističkog sistema, nosioci politike građanskih stranaka i fašističkih organizacija. Razumije se postojali su časni izuzeci, ljudi iz takvih sredina. Predstavnici toga bogatog sloja bili su na vlasti načelnici, bilježnici, zastupnici, poslanici, organizatori i rukovodioci HSS-a, SDS-a, JRZ³), Mačekove zaštite, Kulturbunda i drugih organizacija. U

³) HSS (Hrvatska seljačka stranka), SDS (Samostalna demokratska stranka), JRZ (Jugoslavenska radikalna zajednica).

NOR-u smo s njima dugo ratovali, dok nisu razbijeni kao organizacije. U poslijeratnoj izgradnji zemlje i socijalističkom samoupravljanju neki od takvih došli su pod udar naših zakona, bilo zbog izdaje naroda ili kriminala svake vrste. Siromašni i srednji seljaci i poluradnici bili su baza za stvaranje NOP-a i masovnog učešća naroda u NOR-u, prije svega omladine.

RADNIČKI POKRET, ŠTRAJKOVI I ORGANIZACIJE SINDIKATA

Pored malobrojnosti radnika, osobito industrijskih, za Moslavinu je karakteristično da je radnički pokret jak, solidno organiziran i pod utjecajem KP. Ovo i pored toga što su reakcionarne snage uspjele razbiti URS⁴⁾ i nametnuti HRS⁵⁾ i njegovu kapitulantsku politiku, jer su radnici i dalje djelovali napredno i u masi nisu podržavali profašistička rukovodstva. To se najbolje pokazalo 1941. godine, i poslije, u mnogim sredinama. Radnici su ostali pod jakim utjecajem KP te ubrzo i odlučno prišli NOP-u. Za to ima mnogo karakterističnih primjera.

Velik broj radnika koji su ranije bili članovi URS-ovih sindikata, pred rat su pod raznim pritiscima ušli u HRS. Iako je manji broj rukovodećih ljudi u HRS-u bio politički negativan, većina radnika bila je progresivna. Mnogi radnici, klasno orijentirani, rano su prišli NOP-u, što je Partija iskoristila u svom organizacionom i agitaciono-progapan-dnom radu. Takvi su radnici predstavljali prve naše punktove u organizacijama NOP-a u Moslavini, kako šumski i pilanski radnici tako i mnogi zanatski radnici. Takvih drugova imali smo po nekoliko u svakom selu, u svakoj sredini, i oni su postali naši oslonci naročito u prvoj fazi NOB-a.

Sindikalni pokret je jak u Sisku, Garjevici — Moslavačkoj gori, u Novoselcu i Garešničkom Brestovcu. Sredinom i potkraj 30-ih godina organizirano je i provedeno više uspješnih štrajkova. I ovdje je borba radničke klase bila teška i složena: progoni, šikaniranja, hapšenja radnika i članova KP. Aparatu bivše jugoslavenske vlasti aktivno su pomagali reakcionari iz Mačekova rukovodstva HSS-a, rukovodioci HSZ (Hrvatska seljačka zaštita), budući ustaše. Drastičan je primjer u kotaru Čazma gdje su 1939. godine kotarski rukovodioci HSS-a i Zaštite tukli radnike u Garjevici zajedno sa žandarima.

Zahvaljujući radu KPJ odnosno KPH sindikatima, posebno radnicima, političkim aktivistima, članovima KP i onima koji nisu bili članovi ali su širili komunističke i napredne ideje — stvarni utjecaj Partije među radnicima bio je vrlo snažan, posebno posljednjih godina uoči rata. To se odnosi prije svega na Sisak kao industrijski centar i na još neka manja mjesta, a posebno na šumske radnike u Moslavačkoj gori.

Poznato je da je KPH imala jak utjecaj i organizaciju u Garešničkom Brestovcu, kao važnom središtu borbe radničke klase.

Klasna svijest je rasla, bratstvo i jedinstvo stvarano je u borbi protiv reakcionarne vlasti bivše Jugoslavije, građanskih stranaka i fašističkog utjecaja. Činjenica je da je bilo relativno malo

⁴⁾ Ujedinjeni radnički savez.

⁵⁾ Hrvatski radnički savez.

ekstremista među radnicima. Već 1941. godine radnici su prvi borci MPO-a, prije svega radnici iz Moslavačke gore, 1942. masovno odlaze u partizane, a na kraju golema većina sudjeluje u NOB-u. Mnogi radnici postaju prvi saradnici Partije na terenu, prve partizanske veze a njihove kuće s ono malo hrane prva utočišta i baze. Specifičnost takvog organiziranog radnika je u tome što je i kao član KP i kao simpatizer djelovao samoinicijativno, stvarajući širok krug poznanika, prijatelja i istomišljenika i šireći utjecaj Partije. Koriste se rodbinske veze i drugovanja radnika raznih nacionalnosti da bi se stvorilo povjerenje, bratstvo i jedinstvo. Bilo je nepismenih radnika koji su prije rata vrlo uporno širili napredne ideje, a u ratu su se izobražavali i brzo prišli NOP-u, slali i svoje sinove u borbu. O tome govore mnogi primjeri u selima Andigole, Podgarića, Novog Sela, Velikog Prokopa i drugih.

GRAĐANSKE FAŠISTIČKE I PROFAŠISTIČKE POLITIČKE ORGANIZACIJE I STRANKE

Kao i drugdje u Hrvatskoj i Jugoslaviji, i na području Moslavine postojale su organizacije građanskih stranaka te fašističke i profašističke organizacije. S obzirom na to što je politička situacija uvijek zavisila od općih i posebnih uvjeta, reći ćemo nešto više o tim organizacijama.

HSS (Hrvatska seljačka stranka). Uoči rata bila je glavna, najmasovnija stranka s velikim utjecajem na narodne mase. Golema većina seljaka bila je učlanjena u tu organizaciju, prije svega pripadnici hrvatske nacionalnosti. To je bila masovna građansko-seljačka stranka, organizirana od vrha do dna, od glavnog odbora preko kotarskih, gradskih i općinskih do mjesnih organizacija. Dolaskom na vlast vlade Cvetković-Maček, fašizacija vlasti i političkih organizacija sve se više osjećala na terenu. Istovremeno je jačao progon komunista i naprednih ljudi. Maček je koncentracione logore za komuniste 1941. predao ustašama i njemačkim fašistima.

U periodu 1939 — 1940. godine vodstvo HSS-a, na čelu s drom Vlatkom Mačekom, stvara svoju vojsku Hrvatsku seljačku zaštitu (HSZ). Posebna pažnja poklanja se širem prostoru Zagreba, Karlovca, Siska, Varaždina, Bjelovara i Osijeka, dakle centralnom i sjevernom dijelu Hrvatske. Obuhvaćen je svaki kotar, svaka općina, gotovo svako selo. Postojali su komandiri i komandanti, satnici i pukovnici. Izvođena je obuka, naoružavane su jedinice, organizirane smotre i zborovi s punim blagoslovom vlasti i u saradnji sa žandarmerijom i policijom. Zaštitari su zajedno sa žandarima proganjali komuniste i napredne ljude, rasturali zborove i slično. Po dogovoru s reaktionarima iz HSS-a, ili uz njegovu prešutnu saglasnost, Pavelić ubacuje svoje ustaše emigrante kao instruktore u organizaciju HSZ (primjer Abzera⁶). Zajedno s glavarima reakcionarnog dijela HSS-a, oni sprovode fašizaciju Hrvatske seljačke zaštite, koja će odigrati ulogu »pete kolone«, masovno razoružavati vojnike i jedinice bivše jugoslavenske vojske, predavati ih njemačkim fašistima, a često i ubijati pojedince i grupe.

⁶) Abzer je Đuro Radanović, ustaški kotarski logornik za kotar Čazmu.

Mačekov ideološki kurs u cjelini je antikomunizam, reakcionarna politika malograđanske megalomanije, oportunističkog i liberalizma. To je izdajnik hrvatskog naroda velikog kalibra koji zavodi široke narodne mase, laže, obmanjuje i postaje višestruki izdajnik. Sporazumom s vrhovima velikosrpske buržoazije dolazi na čelo vlade koja uvodi konkluge za komuniste po uzoru na njemački i talijanski fašizam i potpisuje Trojni pakt. Maček priznaje Pavelića i NDH, pozivajući hrvatski narod na poslušnost i suradnju s okupatorom i ustašama.

Kada bi to bila samo njegova lična izdaja, ne bi bilo toliko teških posljedica. Međutim, takvom dugogodišnjom aktivnošću Maček je stvorio svoj štab u Zagrebu i u svim kotarima izgradio kadrove tipa Uroića, Hagljana, Blažaka, Mrazeka, Adrineka, Rogulje i sličnih koji će postati tabornici, logornici, kotarski poglavari, komandiri i komandanti zaštite, veliki župani, podžupani i ustaški koljači, što je najgore, oni će Mačekovom politikom poslati na tisuće hrvatskih sinova na istočni front da pod Staljingradom izginu u borbi protiv Sovjetske armije. Pavelić će iskoristiti neupućenost običnih ljudi i formirati ustaške i domobranske bojne zahvaljujući pomoći reakcionarnog dijela HSS-a.

Međutim, važno je istaći činjenicu da je pravilnim radom KPH uspjela organizirati mnoge istaknute ljude iz lijevoga krila HSS-a, koji su dali svoj doprinos NOB-u. Oni su i na području Moslavine mnogo pomogli uključivanju seljaka u NOP. Takvi su Oskar Kučan i Ivan Škeco, Josip Novosel, Ivan Kosak iz kotara Čazma, Franjo Antolić i Galeković iz kotara Kutina, Nikola Batrenjak i Tomo Vojković iz kotara Garešnica. Za aktivan i organiziran rad bili su, zajedno s drugima, birani u organe NV (narodne vlasti), od MNOO-a, KNOO-a, ONOO-a do vijećnika ZAVNOH-a i AVNOJ-a.

Na prostoru Moslavine, Partija i njena rukovodstva, članovi SKOJ-a, NOO-a, AFŽ i drugih morali su voditi veliku bitku protiv reakcionarnog rukovodstva HSS-a i njegova utjecaja. Tek 1943. razbijena su glavna uporišta Mačekove politike i utjecaj njegovih sljedbenika na narod. Došlo je do masovnog učešća moslavačkog stanovništva u narodnooslobodilačkom ratu.

SDS (Samostalna demokratska stranka). Također je imala organizacije u velikom broju sela, osobito tamo gdje je bilo pripadnika srpske nacionalnosti. Organizacije nisu tako brojne i masovne, ali su postojale svuda gdje je bilo uvjeta. Karakteristično je da nemaju čvrstog kursa i orijentacije, već laviraju čas u jednu, čas u drugu stranu, za i protiv režima, ali oportunistički je osnovna značajka, a nacionalna naglašenost stalno prisutna. Rukovodioci organizacija SDS-a uglavnom su bogatiji ljudi, trgovci, popovi, obrtnici, mali industrijalci i slično. Oni su raznim metodama osloncem na crkvu i narodne običaje, putem zborova, svetkovina (krsnih slava), kramova (proštenja), zatim po kavanama i na drugi način stalno utjecali na narod. Mnogi su se u praktičnim mjerama približili Mačekovoj politici, bili su u opoziciji, pomagali su vlasti, saradivali su sa žandarima, ometali rad komunističke vlasti, služeći se demagogijom i lažima. U toku NOR-a dugo vremena nisu pristajali da saraduju sa NOP-om. Naprotiv, mahom su bili nosioci politike »služanja vlasti«, pa makar ona bila ustaška, tj. okupatorska. Parolom »čuvanja glave« kočili su razvoj NOP-a i podsticali dezertstvo iz NOV i POJ. Na kraju

su pokušali stvarati četničke organizacije. Izvjestan broj, razumije se, pripadao je naprednom pokretu.

JRZ (Jugoslavenska radikalna zajednica). Ova stranka imala je organizacije uglavnom u većim naseljenim mjestima, kotarskim i općinskim centrima, dok je znatno slabija bila na selu, gdje je bilo pojedina ca i grupa.

To je režimska stranka koja se oslanja na buržoasku vlast, njene organe i nosioce. Njen nacionalni sastav pretežno je sprski ali ima članova i ostalih nacionalnosti i narodnosti.

To je ekstremna antikomunistička organizacija. Njena politika, okrenuta fašizmu, slijedila je kurs vrhova bivše jugoslavenske države. Kostur stranke bili su žandari, policajci, činovnici i vodeći ljudi u organima vlasti i državnim službama. Nazivali su ih režimlijama. Pojedinci su po selima bili vrlo aktivni, često ekstremni, u načelu stalni saradnici žandara i policije. Bili su i seoske starješine, produžena ruka vlasti. Iz takve stranačke sredine regrutirali su se žandari, panduri, popovi, financi i slični, koji su u praktičnom djelovanju koristili svoj povlašteni položaj za lično ekonomsko jačanje i politički utjecaj.

Mnogi su u tim strankama bili skloni neutralnosti, liberalizmu i oportunističkom jer su ih uvjeti i nerealnost politike na to gonili. Zahvaćeni prije svega manipuliranjem, gubili su se u nejasnoćama, obmana, demagogiji i neupućenosti. Progresivni, lijevo orijentirani ljudi u tim strankama snažno su uticali na običnog radnika i seljaka, posebno u HSS-u što je KP koristila za širenje utjecaja NOP-a.

Fašističke i profašističke organizacije na području Moslavine nisu brojno jake ni masovne, izuzev Kulturbunda koji je masovan⁷⁾, ali nije brojna. Organizacije ustaša i četnika, koje su postojale prije rata i u toku NOR-a, odigrale su do kraja negativnu ulogu.

Ustaše. Začeci ustaškog pokreta datiraju sredinom 20-tih i početkom 30-tih godina. Dolaskom Mussolinija a zatim Hitlera na vlast, fašistički utjecaj jača i u Jugoslaviji. Pavelić širi fašističke ideje i stvara organizacije. Malo je poznato da je već 1932, kao ranije i kasnije, Pavelić boravio u Moslavini: u Garešnici, Kaniškoj Ivi, Kutini, Repušnici, Ludini, Osekovu i drugim mjestima. Pored toga što nije ostvario veće uspjehe na širem političkom planu, ipak je svuda vrbovao pojedince, a ovi druge. Boraveći u Moslavini legalno 30-tih godina, posijao je svoje sjeme. Zanimljivo je da je svuda ostavio traga, njegovi prijatelji postali su organizatori ustaša već prije rata, a 1941, kada je on došao na vlast, takvi su ubrzo postali glavari (Rogulja, Adrinek, Uroić, i dr.) od općinskih tabornika do velikih župana. Iako malobrojni, poslužili su kao jezgra budućih ustaških organizacija i jedinica. Najveći uspjeh postigao je Pavelić s ustaškim pokretom u tome što je, paktirajući s vođama desnog krila HSS-a, stvorio u toj organizaciji svoja uporišta, posebno u HSZ, koja će 1941. omasoviti ustašku organizaciju. Činjenica da su ustaše odmah po-

⁷⁾ Kulturbund je masovan u smislu što je obuhvatao gotovo sve pripadnike njemačke narodnosti, ali u Moslavini ta organizacija nije brojno jaka

slije okupacije uspjele stvoriti svoje organizacije i jedinice u najvećem broju sela, u općinskim i kotarskim centrima ukazuje na to:

- da u datim uvjetima, zahvaljujući pravovremenim pripremama i mali broj ljudi može bitno utjecati na mase,

- da je došlo do euforije nacionalizma i šovinizma širokih razmjera zato što su fašisti samo na taj način mogli postići takve uspjehe,

- da politika Mačeka i njegovih sljedbenika, u suštini antinarodna i profašistička, zakonito potpomaže ustaše i daje im u prvi mah oblike organiziranosti i masovnosti,

- karakteristično je da se Pavelić, njemački fašisti i Maček služe obmanom, lažima, demagogijom, pritiscima i prijetnjom sile pri stvaranju ustaških organizacija i jedinica,

- uspjesi Hitlera u Evropi 1940/41. godine, snažna i dobro organizirana propaganda i psihološki rat, izdaja u zemlji, pomogli su fašistima, posebno Paveliću, da relativno lako i brzo organizira svoju NDH i dovede ustaše na vlast.

Radi boljeg razumijevanja situacije kada je riječ o ustašama, nužno je iznijeti još neke činjenice iz prvog perioda NOR-a, posebno 1941/42. Ustaški pokret bio je slab, ali je dobio veliku pomoć od organizacija Hrvatske seljačke zaštite, koja je u svim većim i kotarskim mjestima i na prostoru Moslavine odigrala ulogu »pete kolone«, što se ogledalo piije svega u:

- razoružavanju manjih jedinica, grupa i pojedinaca bivše jugoslavenske vojske koja se povlačila,

- preuzimanju vlasti u bivšim jugoslavenskim općinskim centrima (na svakom kotaru bilo ih je 5 — 6 i više.),

- razoružavanju žandara, koji su imali svoje stanice u svakoj općini, u zauzimanju mostova, čuvanju objekata i raskrsnica putova,

- stvaranju ustaške vlasti i ustrojstva NDH (upravni dio, sudstvo, oružnici i drugo),

- organizacionom učvršćenju HSZ u svim naseljenim mjestima kao oslonca ustaške vlasti u jačini grupe, odjeljenja, do voda, zavisno od veličine sela. Tako je bilo bez obzira na činjenicu što svi pripadnici HSZ nisu bili za ustaše, naprotiv, veći dio bio je protiv njih. Ali kako je utjecaj Mačeka bio jak a situacija takva da je fašizam naglo bujao kao oružana sila i kao pokret, ljudi su se pokoravali i izvršavali naređenja ustaških zapovjednika od rojnika naviše, do tabornika, logornika itd.

- razoružavanju naroda (oduzimano je svako vatreno oružje svakom koji nije prišao ustašama, posebno simpatizerima komunista).

- prvim hapšenjima, kontroli teritorije i stalnoj pomoći ustaškoj vlasti i mjesnim ustaškim jedinicama po selima i većim općinskim i kotarskim centrima. Ulogu kolovođa u izdaji svoje zemlje i naroda igrali su pojedinci i grupe, počevši od Pavelića, velikih župana, kotarskih i općinskih rukovodilaca do onih u selima, raznih »uglednih« zapravo loših ljudi, koji su se nametnuli kao vodeće i glavne ličnosti. Njima su pomagali razni kolebljivci i oportunisti da ostvare svoje namjere. Onaj broj dio slušao je i izvlačio se iz zlodjela, ali je ipak sudjelovao na

razne načine, da bi kasnije napustio ustaše, distancirao se od njih, pa bi još kasnije, prelazio na stranu NOP-a. Karakterističan je primjer sela Osekova u kotaru Kutina. 1941. godine bilo je 50-ak zaštitara ustaša na čelu s Adrinekom⁸), da bi već potkraj te iste godine njihov broj opao na polovicu, a kasnije na svega 15 — 17 pojedinaca koji su do kraja ostali i zaglavili s ustašama. Selo je dalo oko 200 boraca i velik doprinos NOB-u. Slično je bilo u najvećem broju mjesta u Moslavini jer je ustaški pokret ubrzo izgubio brojnost iz 1941. Ustašama su ostali vjerni pojedinci i grupe u malom broju sela. Nešto više pristalica imali su u kotarskim centrima. S ustašama je ostao ološ malobrojnih izdajnika raznih boja, što jasno govori da nikada nisu postali masovan politički pokret, čak ni u vrijeme najvećeg uspona Trećeg Reicha i ustaške strahovlade u NDH. Riječ je u osnovi o terorističkoj i zločinačkoj fašističkoj organizaciji čiji izdanci i danas žive u raznim oblicima u SRNJ, Australiji i drugdje pod okriljem istih ili novih gospodara. Ustaške su metode: zločin, sijanje straha, gangsterizam, podvale, laži, ucjene do genocida i masovnog klanja nedužnih ljudi. Evo samo nekoliko podataka:

Ustaše emigranti, pavelićevci, najavili su klanjem Srba u selu Gudovcu kraj Bjelovara, 28/29. travnja 1941, svoj način vladanja, obučili nove koljače, koji više nisu mogli ni htjeli natrag. To je bio početak, a onda je slijedio masovan teror, pljačkanje i ubijanje i logori smrti u Jasenovcu, Staroj Gradiški i drugdje.

Iako na prostoru Moslavine nije bilo masovnih progona kao u Bosni, Baniji, Kordunu i Lici, treba da znamo da je na ovom terenu bilo i onih koji su ogrezli u zločinima. Npr., iz Jelenske je bilo nekoliko ustaša koljača u Jasenovcu, od kojih su neki već 1942. zasluženo kažnjeni. Nekoliko ustaša bilo je iz Kaniške Ive, Osekova, Zdenčaca, Kapelice, Potoka i još nekih sela.

Ovo moramo imati u vidu zato da više nikada ne dođe do novih izdaja i zločina. Najveća je zasluga KP što je već prije rata ostvarila utjecaj u masama i borila se za bratstvo i jedinstvo. Samo je tako moguće objasniti činjenicu da ustaše nisu uhvatile dubljeg korijena.

U cilju razbijanja neprijateljskog djelovanja u organizaciji HSS-a i HSZ bilo je i dosta članova KP, SKOJ-a i naprednih ljudi, koje je Partija koristila da osigura svoj utjecaj. Npr. Ivan Bolt bio je član KPH i predsjednik kotarskog odbora HSS-a za kotar Garešnicu. Oskar Kučan je član KP, radi u HSS-u u kotaru Čazma. Miško Gec i drugi u kotaru Sisak bili su članovi HSZ kao članovi KP koji su oružje »zaštitara« odnijeli u partizane. Sličnih slučajeva bilo je i u drugim kotarima. Antifašističko raspoloženje naroda bilo je u mnogim selima jako izraženo: npr. u kotaru Čazma u selima Šarampov, Dereza, Opatovac, Andigole i Pobjenik; u kotaru Garešnica u selima Veliki i Mali Prokop, Podgarić, Kutinica, Srpsko Selište, Stupovača, Rogoža i druga; u kotaru Kutina u selima Osekovo, Mikleuška, Banova Jaruga itd.

⁸) Vjekoslav Adrinek, gostioničar prije rata, osobni prijatelj i saradnik Pavelića, od općinskog tabornika postao je ustaški logornik za kotar Kutina. 1945. godine uspio je pobjeći iz zemlje u Argentinu, gdje je i umro.

Kolika je stvarna snaga Komunističke partije bila na području Moslavine može se vidjeti i iz činjenice što je na kotarima Garešnica, Čazma, Dugo Selo, dio koji je gravitirao Moslavini, i Kutina bilo svega oko 120 članova KP, od čega je izbačeno iz stroja (hapšeno, strijeljano) oko 1/3. To znači da je NOB-u organiziralo oko 80 članova KPH na oko 180.000 stanovnika. Međutim, i tako brojno slabe partijske organizacije uspješno su izvršile sve osnovne zadatke u početnoj fazi borbe. Neprijatelji svih boja bili su u teškoj zabludi u pogledu snage i sposobnosti Komunističke partije na ovom terenu.

Ovome treba dodati još i ovo. Na području Moslavine djeluju OK KPH Čazma i Bjelovar (1941.) a posebno sekretari OK Vulinec Alojz-Sloga i Kasim Čehajić-Turčin. Tu su četiri KK KPH (Čazma, Dugo Selo, Kutina i Garešnica), koji veoma snažno utiču na pripreme za oružanu borbu, organizaciono učvršćuju i jačaju partijske organizacije. CK KPH daje svoj doprinos i vrši stalan uticaj na rad Partije. Kao što se zna tu se angažira i sekretar CK KPH Rade Končar, a posebno član CK dr Pavle Gregorić. Velike zasluge imaju organizatori NOB-e Grga Jankeš, Zvonko Brkić, Antun Biber, Ivan Božičević i drugi.

Ovaj nešto širi uvod bio je nužan radi boljeg razumijevanja situacije i uvjeta u kojima je djelovala KP na ovom području. To je osobito važno za mladu generaciju koja iz takvih i sličnih knjiga, kroz kazivanja učesnika NOB-a, dolazi do spoznaje što je narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija. Bila je potrebna stvarno divovska snaga da u tim, teškim i sudbonosnim danima pokrene i organizira narodne mase u NOP i borbu. Kada danas s vremenske distance pogledamo rad Partije u Moslavini, a to je bio rad članova KP i njenih rukovodstava, izgleda kao skaska, zar je bilo moguće učiniti tako nešto. A bilo je i učinjeno je.